

Bosna i Hercegovina pod osmanskom upravom od 1463. do 1699. godine

Međimorec, Ana Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:541693>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za povijest

ZAVRŠNI RAD

Ana Marija Međimorec

**Bosna i Hercegovina pod osmanskom upravom od 1463. godine do 1699.
godine**

Rijeka,
lipanj 2016.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za povijest

ZAVRŠNI RAD

**Bosna i Hercegovina pod osmanskom upravom od
1463. godine do 1699. godine**

Mentorica: dr. sc. Maja Ćutić Gorup

Studentica: Ana Marija Međimorec

Naziv i vrsta studija: Sveučilišni preddiplomski studij povijesti i hrvatskog jezika i književnosti

Matični broj: 0009068080

Rijeka,
lipanj 2016.

SADRŽAJ

1.	UVOD	4
2.	KRATAK PREGLED POVIJESTI OSMANSKOG CARSTVA DO 1699. GODINE	5
3.	OSMANSKA DRŽAVNA UPRAVA I SUDSTVO	7
4.	BOSNA I HERCEGOVINA PRIJE OSMANSKIH OSVAJANJA.....	9
5.	PRVA OSMANSKA PUSTOŠENJA BOSNE	10
6.	PAD BOSNE 1463. GODINE	11
7.	OSNIVANJE BOSANSKOG SANDŽAKA	13
8.	OSNIVANJE HERCEGOVAČKOG SANDŽAKA	14
9.	OSNIVANJE ZVORNIČKOG SANDŽAKA	15
10.	OSNIVANJE KLIŠKOG, POŽEŠKOG, CERNIČKOG, KRČKOG (LIČKOG) SANDŽAKA.....	15
11.	OSNIVANJE BOSANSKOG BEGLERBEGLUKA (PAŠALUKA)	17
12.	BOSANSKI PAŠALUK DO 1699. GODINE	18
13.	OSNIVANJE BIHAĆKOG SANDŽAKA.....	20
14.	ISLAMIZACIJA BOSNE I HERCEGOVINE	21
15.	POLOŽAJ CRKAVA U BOSNI I HERCEGOVINI U VRIJEME OSMANSKE UPRAVE	22
16.	ZAKLJUČAK.....	23
17.	LITERATURA	24

1. UVOD

Osmansko Carstvo jedno je od najvećih carstva u povijesti koje je ostavilo veliki utjecaj na području Bosne i Hercegovine te Hrvatske. Na osvojenim područjima Osmansko Carstvo imalo je čvrstu i organiziranu administrativnu upravu. Njihova vlast u pokrajinskim područjima bila je preslika središnje vlasti u Istanbulu. Bosna i Hercegovina je jedna od najvećih osmanskih teritorija u kojima je osmanska vlast trajala četiri stoljeća.

Stoga je primarni cilj ovog završnoga rada uvidjeti na koji je način Osmansko Carstvo upravljalo područjem Bosne i Hercegovine. U radu će najveći naglasak biti na teritorijalnoj upravi u Bosni i Hercegovini s posebnim i sažetim osvrtom na sudstvo, zakonodavstvo i vojno uređenje bosansko-hercegovačkog područja.

Rad će vremenski biti ograničen na razdoblje između 1463. godine do 1699. godine. Navedene godine bile su ključne za bosansko-hercegovačko područje. Naime, 1463. godine dogodilo se osmansko osvajanje Bosne te uspostavljanje stalne osmanske vlasti na bosansko-hercegovačkom području. Druga ključna godina bila je 1699. zbog mira u Srijemskim Karlovcima. Te godine došlo je do prvih većih promjena u osmanskoj teritorijalnoj podjeli bosansko-hercegovačkog područja. Stoga je bitno u tom vremenskom periodu istražiti kako se srednjovjekovna Bosna preobrazila u teritorij koji je bio iznimno strateški važan za Osmansko Carstvo. Isto tako, bitno je potvrditi pretpostavku kako je osmanska uprava u Bosni i Hercegovini bila iznimno organizirana.

Rad će pokušati objasniti u kojoj je mjeri Osmansko Carstvo utjecalo na prilike u Bosni i Hercegovini te koliko je njihova vlast bila značajna za to područje. Rezultat rada bit će sistematizacija prikupljenih podataka i približavanje osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini studentima i široj javnosti.

2. KRATAK PREGLED POVIJESTI OSMANSKOG CARSTVA DO 1699. GODINE

U početku, na području Osmanskog Carstva nalazila se malena kneževina Osmana Gazija (1288.-1326.) koji je svoju politiku usmjeravao prema ratu protiv kršćanskog Bizanta.¹ Zanimljivo je kako je tako mala kneževina prerasla u golemo i snažno Carstvo koje je s vremenom postalo jedno od najmoćnijih i najvećih u svjetskoj povijesti. Utemeljitelj Osmanskog Carstva je Osman Gazi koji je 1301. godine porazio bizantsku vojsku kod Bafeona te tom pobjedom stvorio temelje svog Carstva i stekao slavu.² Prijestolnicom Osmanskog Carstva postala je Bursa 1327. godine.³ Osmanov nasljednik bio je Orhan koji je tijekom svoje vladavine osvojio Nikomediju (Izmit), Niceju (Izmit) i Smirnu (Izmir) te se tako približio Konstantinopolisu.⁴ Isto je tako, tijekom svoje vladavine uveo novu organizaciju vojske, kovao je vlastiti novac i vodio je sveti rat (gaza) protiv Bizantskog Carstva.⁵

Njega je naslijedio sin Sulejman koji je osvojio tvrđavu Cimpe i 1354. godine zauzeo je Galipolje nakon potresa.⁶ Osmansko Carstvo nastavilo je sa svojim širenjem i pod vlašću drugog Orhanovog sina, Murata I. On je najprije 1371. godine na rijeci Marici porazio srpske velikaše, zatim je osvojio Sofiju 1385. godine i Niš 1386. godine. Najveća Muratova pobjeda dogodila se na Kosovu polju 1389. godine, ali je on smrtno stradao tijekom te bitke. Muratovom vladavinom, Osmanlije su učvrstile svoje položaje i vlast u Europi, a ujedno im je to omogućilo daljnje napredovanje prema unutrašnjosti Europe.

Usljedila je vladavina Bajazida I. koji se istakao pobjedama kod Nikopolja, osvajanjem Skopja i Soluna. Stradao je u sukobu s mongolskim vladarem Timurom kod Ankare te je nakon njegove smrti pa sve do 1453. godine i pada Carigrada u Osmanskom Carstvu vladalo međuvlašće. Tijekom toga perioda, za vlast su se borili sinovi Bajazida, a to su bili Čelebi Mehmed, Čelebi Sulejman i Čelebi Mustafa. Kao sultan vladao je Čelebi Mehmed kao Mehmed I. Nakon njegove smrti nastala je velika kriza od tri godine gdje su se vodili sukobi između Mehmedovog sina Murata i Mehmedova brata Mustafe.

¹ Mažuran, Ive, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 13.

² Ibid.

³ Inalcik, Halil, *Osmansko Carstvo: Klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002. str. 8.

⁴ Mažuran, Ive, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 13.

⁵ Ibid.

⁶ Inalcik, Halil, *Osmansko Carstvo: Klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002. str. 10.

Murat je pobijedio i zavladao kao Murat II. te se uz njegovo ime veže prva opsada Carigrada 1422. godine i bitka kod Varne 1444. godine. Nakon njega slijedi vladavina jednog od najpoznatijih sultana (uz Sulejmana Veličanstvenog) Mehmeda II. Osvajača (el-Fatih). Mehmed Osvajač ostao je zapamćen kao sultan koji je osvojio 29. svibnja 1453. godine čuveni Carigrad koji je od tada postao njegov glavni grad tj. prijestolnica – Istanbul.⁷ U vrijeme svoje vladavine, Osmanskom Carstvu pripojio je još: Moreju, sjevernu Albaniju, Bosnu, Karaman.⁸ Tijekom života nije uspio osvojiti Rod i Beograd, što će uspjeti Sulejman Veličanstveni.

Nakon smrti Mehmeda Osvajača došlo je do pobune janjičara te do borbe oko prijestolja između njegovih sinova – Bajazida i Džema. Na vlast je došao Bajazid koji je u svojoj vladavini pokrenuo rat s Mlečanima. Ono što je bitno iz Bajazidove vladavine je to da je Osmansko Carstvo tada imalo golem gospodarski rast, a pojedini gradovi su se stalno razvijali.⁹

Bajazid je isto tako bio tvorac osuvremenjene osmanske vojske i mornarice što je njegovom sinu i nasljedniku Selimu I. omogućilo daljnja osvajanja.¹⁰ Selim I. nosio je nadimak Okrutni jer je poubijao svu svoju braću, a kasnije i sinove, izabravši jednog koji će ga naslijediti. Ovaj sultan je stvorio moćno i teritorijalno golemo Carstvo svojim osvajanjima, ponajprije u Aziji.

Osmansko Carstvo doživjelo je ekonomski, kulturni, gospodarski i vojni procvat za vrijeme sultana Sulejmana Veličanstvenog. Svoju zemlju proširio je vojnim osvajanjima na područje Europe, Azije i Afrike.

Sulejman Veličanstveni iznimno je značajan i za područje južnoslavenskih zemalja jer su u njegovo doba osmanska osvajanja na ovom području bila iznimno česta. Osvojio je Beograd 1521. godine, zatim 1522. godine Rodos. Godine 1526. Sulejman je pobijedio u Mohačkoj bitki te je time osvojio hrvatske zemlje. Odlučio se na pohode na Beč, no Beč u opsadama nije uspio osvojiti. U njegovo vrijeme Osmansko Carstvo doseglo je status svjetske sile te se Sulejman Veličanstveni smatra najvažnijim i najvećim sultanom Osmanskog Carstva.

⁷ Inalcik, Halil, *Osmansko Carstvo: Klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002. str. 29.

⁸ Ibid., str. 30.

⁹ Ibid., str. 38.

¹⁰ Ibid.

Zaključiti se može kako njegovom smrću zapravo započinje slabljenje Osmanskog Carstva jer nakon njega nema tako jakih i sposobnih vladara. Naslijedio ga je sin Selim II. koji je u historiografiji poznat kao sultan pijanica, a njega je naslijedio Murat III. koji se nije previše bavio državnim poslovima. U njihovom razdoblju sve češći su postali sukobi između Osmanlija i Habsburške Monarhije.

Nakon njih na prijestolje dolazi Mehmet III., a stvarni vladar bila je njegova majka. U to vrijeme trajao je petnaestogodišnji rat s Habsburškom Monarhijom. Unutarnja kriza u Osmanskom Carstvu bila je sve jača, a uzrokovala je i gospodarski pad Carstva. Sljedeći sultan Ahmet I. poznat je po tome što je ukinuo bratoubojstvo prilikom stupanja na prijestolje. Nakon njega, smijenili su se razni nesposobni sultani s kratkotrajnom vladavinom žena, odnosno majki sultana. Sultan koji je potpisao mir 1699. godine u Srijemskim Karlovcima bio je Mehmet IV. On je pokušao održati Carstvo na nogama te je sklopio ovaj nepovoljan mir za Osmansko Carstvo. Ipak, daljnje propadanje Carstva nije se moglo zaustaviti.¹¹

3. OSMANSKA DRŽAVNA UPRAVA I SUDSTVO

Prije samog istraživanja i obrade osmanske uprave u Bosni i Hercegovini od 1463. godine do 1699. godine bitno je upoznati se s organizacijom i funkcioniranjem osmanske državne uprave u pokrajinama koje su osvajali.

Osvojenim područjem upravljali su dva najvažnija predstavnika vlasti u pokrajinskom sustavu, a to su bili beg i kadija. Beg se birao iz vojničkog staleža, dok se kadija birao iz redova ulema. Kadija je predstavljao sultanovu sudsku vlast, a beg izvršnu vlast.¹²

Bitno je naglasiti kako je sam sultan imenovao begove i kadije. Osmanski teritorij, odnosno osvojeno područje dijelilo se u određene teritorijalne jedinice. Prve teritorijalne jedinice u Osmanskom Carstvu bili su sandžaci i nahije, a od kraja 15. stoljeća javljaju se najveće teritorijalne jedinice beglerbegluci.

¹¹ Matuz, Josef, *Osmansko Carstvo*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 118-119.

¹² Inalcik, Halil, *Osmansko Carstvo: Klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002. str. 130.

Beglerbegluk (tur. *beylerbeyligi*) bio je najveća vojno-upravna jedinica Osmanskog Carstva, a imao je još nekoliko naziva kao što je *ajalet* ili *pašaluk*.¹³ Krajem 16. stoljeća naziva se *ejalet*, dok u 19. stoljeću postaje *vijalet*.¹⁴ Tim jedinicama upravljao je *beglerbeg* koji je redovito nosio titulu paše. *Beglerbegluk* su sačinjavale manje upravne i teritorijalne jedinice u Osmanskom Carstvu koje su se nazivale *sandžacima ili livama*, a njima je upravljao *sandžakbeg*.¹⁵

Najmanje jedinice su *nahije* koje su se često uspoređivale s terminom karakterističnim za srednjovjekovlje, a to je župa.¹⁶ Njima je upravljao *muselim* ili *mudir*. Zatim sljedeći termin je *kadiluk ili kaza* (tur. *kadilik*) koji je označavao teritorij kojim je upravljao kadija. Termin je označavao jedinicu sudstva, odnosno sudskog uređenja, a svaki sandžak bio je podijeljen na nekoliko okruga, a svaki okrug imao je svoga kadiju.¹⁷

Okruzi su obuhvaćali više okružja, a to se nazivalo *nijabet* odnosno ispostava. Njima su upravljali *naibi* kao kadijini zastupnici.¹⁸ Kadiluk se kao sudsko-upravna oblast oslanjao na geografske i demografske aspekte uzimajući u obzir i povijesne događaje i okolnosti.¹⁹ U Bosni i Hercegovini nastale su i kapetanije koje su bile pod upravom kapetana, a to su bile vojne oblasti.

Vojne oblasti bila su i krajišta (tur. *serhat*) koja su se uglavnom nalazila na granicama kako bi osigurali obranu, ali i prodor na drugi teritorij.²⁰ Muftija je osoba koja izdaje pravna mišljenja (*fetve*) u vjerskopравnim pitanjima. U Osmanskom Carstvu postojale su i financijsko-upravne oblasti *emaneti* ili *eminluci*, a na njihovom čelu je *emin*.²¹ Josef Matuz istaknuo je kako je provincijska uprava kakva je postojala u Bosni i Hercegovini samo umanjena kopija središnje uprave u Istanbulu.²²

¹³ Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 43-44.

¹⁴ Ibid., str. 44.

¹⁵ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 110.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 46.

¹⁸ Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 46.

¹⁹ Ibid., str. 45.

²⁰ Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 44.

²¹ Ibid., str. 47.

²² Matuz, Josef, *Osmansko Carstvo*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 64.

4. BOSNA I HERCEGOVINA PRIJE OSMANSKIH OSVAJANJA

Srednjovjekovna Bosna bila je jedna od najvećih i najjačih južnoslavenskih zemalja. Takvu snažnu državu stvorio je najveći bosanski kralj Tvrtko I. On je bio prvi vladar Bosne koji je nosio titulu kralja. Kao iznimno sposoban vladar, Tvrtko I. proširio je granice svoje države. U početku svoje vladavine naišao je na određene poteškoće te je stoga morao potpisati sporazum s ugarskim vladarom Ljudevitom. Ugarski vladar Ljudevit odlučio je napasti Bosnu kako bi se riješio heretika i bogumila, no njegov pohod nije bio uspješan. Pitanje bogumila bilo je iznimno aktualno u Bosni, a upravo je bogumilsko plemstvo bilo jedan od oslonaca Tvrtkove vlasti.²³ U njegovo vrijeme se Srbiji, ali i Bosni približavaju Osmanlije te postaju velika prijetnja za navedena područja. Kralj Tvrtko I. umire 1391. godine, a nakon njega dolaze nesposobni vladari koji su jaku državu doveli do ruba propasti. U Tvrtkovo vrijeme, osim teritorijalne ekspanzije, bila je prisutna i gospodarska ekspanzija te je Bosna iskorištavala blagodati ruda (srebro, olovo, zlato, bakar).²⁴ Vlast se sastojala od vladara i popratnih institucija: Stanka u Milima koji je funkcionirao kao sabor, odnosno parlament.²⁵ Sastojao se od institucije vladara odnosno kralja i istaknutih bosanskih feudalaca.

Nakon Tvrtkove smrti u Bosni i Hercegovini vladalo je razdoblje feudalne anarhije gdje su se velikaši ponašali kao neovisni vladari onih oblasti u kojima su obitavali.²⁶ Nakon kralja Tvrtka na prijestolje dolazi njegov sin Ostoja koji je pod kraljevom vlašću imao srednju Bosnu i dio istočne Bosne prema Srebrenici. U ostalim krajevima vladali su, kao što je već navedeno, bogati velikaši. U Humu je vladao Sandalj Hranić, a nakon njega na to područje dolaze Kosače. Hrvoje Vukčić Hrvatinić svoju vlast održavao je u Donjim krajevima, dok je velikaška obitelj Pavlovića imala posjede u Podrinju te zaleđu Konavala.²⁷ Na području Bosne isticale su se i neke druge velikaške obitelji poput Radivojevića, Kovačevića, Zlatanosića i drugih.²⁸ Kralja Ostoju je nakon svrgavanja naslijedio brat Tvrtko II., no ni on nije značajno promijenio stanje u Bosni i Hercegovini na početku 15. stoljeća. Državni problemi, međusobne svađe velikaša i bitka za vlast, u Bosnu i Hercegovinu dovele su Osmanlije i Osmansko Carstvo koje je u to vrijeme bilo u najvećoj teritorijalnoj ekspanziji.

²³ Tanović, Bakir, *Historija Bosne u okviru Osmanskog Carstva*, Svjetlost, Sarajevo, 2010., str.14.

²⁴ Ibid., str. 20.

²⁵ Ibid., str. 20-21.

²⁶ Pavić, Milorad, *Jugoistična Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., str. 174.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

5. PRVA OSMANSKA PUSTOŠENJA BOSNE

Osmanlije su na području Balkana osnovali Skopsko krajište 1392. godine u kojem su stacionirali svoju vojsku. Hazim Šabanović navodi kako je Skopsko krajište prva organizirana turska oblast na južnoslavenskom području.²⁹ Osnivanjem krajišta Osmanlije su posjedovali polazišnu točku za prodore u Bosnu, Srbiju, Albaniju i na ostala južnoslavenska područja. Krajišnici koji su bili na čelu krajišta smatrani su sultanovim zastupnicima koji su odigrali veliku ulogu u kasnijem osvajanju Bosne i rušenju bosanske države. Početak upada u Bosnu označilo je osmansko osvajanje grada Zvečana koji se nalazio vrlo blizu bosanske granice, a prema povijesnim izvorima zauzimanje grada zbilo se 1396. godine.

Osmansko Carstvo počelo je sustavno organizirati osmanske upade na teritorij Bosne. Prema Hazimu Šabanoviću, provale su bile najčešće zimi, a upravo su 1398. godine Osmanlije organizirale prodor na područje Bosne, no spriječila ih je jaka zima.³⁰ Zanimljivo je kako su u Bosni sami velikaši pozivali Osmanlije u pomoć. Prvi koji je to učinio bio je Sandalj Hranić koji je 1411. godine održavao bliske veze s osmanskim princem Sulejmanom te je Hranić u Bosni držao osmansku najamničku vojsku.³¹ U historiografiji je najpoznatiji slučaj Hrvoja Vukčića Hrvatinića koji je zbog sukoba sa Sandaljom Hranićem u pomoć pozvao Osmanlije. Osmanlije su, predvođeni Ishak – begom (krajišnik Skopskog krajišta) na njegov poziv 1414. godine upali u Bosnu te su ju opustošili.³² Time su Osmanlije imali cijelu Bosnu u šaci. Pojedini velikaši postali su njihovim vazalima te su morali preuzeti vazalne obveze, a ujedno su morali plaćati danak. U pomoć su Osmanlije pozivali i slabiji velikaši kao što su to bili Pavlovići. Pavlovići su 1420. godine pokušali prekinuti osmansku vrhovnu vlast i vazalne odnose te je stoga Bosna bila opustošena.³³

Osmansko Carstvo kontroliralo je unutarnje poslove Bosne, zatim utjecalo je na izbor vlada te je podupiralo određene kandidate. Ujedno je Osmansko Carstvo upravljalo bosanskim teritorijem, ubiralo je danak te je nametnulo svoju vrhovnu vlast. Osmanlije su sve češće upadali na područje bosanske države. Upadi su se zbili 1426. godine, 1430. godine, 1432. godine te 1434. godine.

²⁹ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 26.

³⁰ Ibid.

³¹ Pavić, Milorad, *Jugoistična Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., str. 174.

³² Ibid.

³³ Ibid., str. 175.

Stanje u Bosni nije se popravljalo već su velikaši i kralj bili u daljnjim razmiricama. Sandalja Hrenića je u Humu naslijedio Stjepan Vukčić Kosača. On se proglasio hercegom Sv. Save.

Osmanlije su 1435. godine osnovali svoje uporište pokraj Sarajeva, a to uporište nosilo je ime Hodidjed. Hodidjed je imao status osmanskog krajišta, odnosno postao je uporištem osmanskih napada. Nalazio se pod upravom hercega Stjepana Kosače, no Osmanlije su mu to područje oduzeli 1448. godine.³⁴ Taj dio nazivao se i vilajet Hodidjed, a obuhvaćao je istoimeni grad. Prema povijesnim izvorima, vidljivo je kako 1455. godine na području Bosne i Hercegovine nema još pravih osmanskih administrativnih i vjerskih institucija³⁵ Osmanski utjecaj i vlast širi se područjem Bosne i Hercegovine nakon 1459. godine kada su Osmanlije odlučili napasti Despotovinu.³⁶ Ujedno su pripremali plan osvajanja Bosne, ali vršili su upade na područja hercegovih zemalja. Time su pokazali kako su spremni osvojiti ova područja te su dali jasan znak svojim susjedima, ali i cijeloj Europi.

6. PAD BOSNE 1463. GODINE

Pad Bosne konačno se dogodio 1463. godine. Posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević tražio je zaštitu na zapadu, a sam papa okrunio ga je kraljevskom krunom. On je uskraćivao danak Osmanlijama što se naravno nije svidjelo osmanskome dvoru i tadašnjem osmanskome sultanu Mehmedu II. Osvajaču.³⁷ Dodatnu snagu Osmanlijama dala je i svađa Stjepana Kosače i njegovog sina Vladislava. Vladislav je zatražio pomoć osmanskog dvora, a Osmanlije su se odazvali i krenuli su u pohod na Hercegovinu. Može se zaključiti na osnovi svih podataka kako njihov cilj nije bila samo Hercegovina već je odmah u početku spreman i pohod na Bosnu. Osmanlije su pomogli Vladislavu Kosači da zauzme očeve zemlje, a oni su nastavili s napadom na Bosnu. Osmanska vojska bila je iznimno organizirana te se podijelila u dva bloka. Jedan dio trebao je zaustaviti moguću pomoć Bosni ugarske vojske, dok je drugi dio i onaj značajniji dio krenuo s napadima na utvrdu Bobovac.³⁸

³⁴Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 35.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid., str. 36.

³⁷ Pavić, Milorad, *Jugoistična Europa pod osmanskome vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., str. 174.

³⁸ Ibid.

Grad se silovito branio te su Osmanlije prvi puta odbijeni, ali to ih nije zaustavilo, već je vojska na čelu sa sultanom izvršila ponovni napad te je uspjela zauzeti utvrdu. Bosanski kralj Stjepan Tomašević pobjegao je prvo u utvrdu Sokol, a kasnije u utvrdu Ključ. Osmanske snage napadale su Ključ te se utvrda u svibnju 1463. godine predala, a kralj koji se u njoj nalazio je pogubljen.³⁹ Ujedno je u tom pohodu pao i grad Jajce pa se osmanska vojska povukla. Takvo stanje održalo se kratko jer je njihov odlazak iskoristio Matijaš Korvin te je zauzeo Jajce i vratio je velik dio ostatka teritorija. Na tom području osnovao je Jajačku i Srebreničku banovinu.⁴⁰ Pomirenje se dogodilo u hercegovim zemljama te su i oni svoje posjede okupili pod jedinstvenu vlast.

Osmanski dvor odgovorio je na ove događaje 1464. godine te je krenuo u ponovno osvajanje Jajca. Kako nisu u tome uspjeli, odlučili su se na upade u hercegove zemlje gdje je opet zavladao svađa između oca i sina. Hercegove zemlje je nakon smrti Stjepana Kosače naslijedio njegov sin Vlatko Hercegović koji je pristao na plaćanje danka i na gubitak Blagaja i Ključa.⁴¹ Osmanlije su osvojili 1471. godine i Počitelj, a konačno osvajanje završeno je 1482. godine potpunim padom Hercegovine.⁴²

Nakon osvajanja Bosne, Osmanlije odmah uvode privremeno vijaletsko uređenje, odnosno na području Bosne osnovan je Bosanski sandžak. Postepenim osvajanjima bosanske zemlje osmanski dvor osnovao je i svoje institucije. U daljnjoj razradi završnog rada naglasak će biti na upravnoj podijeli bosansko-hercegovačkih zemalja.

³⁹ Pavić, Milorad, *Jugoistična Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., str. 174.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

7. OSNIVANJE BOSANSKOG SANDŽAKA

Nakon pada Bosne 1463. godine teritorij nekadašnje bosanske države pretvoren je u osmansku vojno-upravnu jedinicu, odnosno sandžak. Teritorij bosanskog kralja, oblasti velikaša Pavlovića i Kovačevića te dio okupiranih hercegovih posjeda, Osmanlije su pretvorili u vijalete koje su ujedinili s vijaletima koji su ranije osnovani u Raškoj i Bosni te je na tom zaokruženom teritoriju nastao *Bosanski sandžak*.⁴³

Prvi povjesničar kod kojeg je zapisan nastanak Bosanskog sandžaka je Dursun-beg. On navodi kako su osnovana četiri vijaleta, postavljeni su sandžakbegovi i kadije, u rudnicima su postavljeni emini te je raja (narod) primoran plaćati poraz odnosno *džizju*.⁴⁴ Prvi sandžak beg sandžaka bio je Mehmet-beg Minetović, a njegovo prvotno sjedište do jeseni 1463. godine bilo je u Jajcu, a kasnije je sjedište preneseno u Sarajevo.⁴⁵ Kako je već navedeno, sandžak je u svojem sastavu imao oblasti Pavlovića i Kovačevića kao i dio hercegovih zemalja te zemlju koja je pripadala bosanskom kralju. U svom sastavu imao je i ranije okupirani dio Bosne, a to su vilajeti Hodidjed (ili vilajet Saraj-ovasi) te vilajet Višegrad. Sandžaku su pridruženi i vilajeti iz Raške: Zvečan, Jeleč, Ras, Sjenica, Moravica i Nikšići.⁴⁶

Teritorij sandžaka smanjio se nedugo nakon osnivanja. U razdoblju nakon osnivanja sandžaka u Bosni je počeo sukob između Osmanlija i ugarske vojske koja je htjela vratiti okupirana područja. Osmanski sultan odlučio se na osvajanje Jajca 1464. godine kako bi sačuvao teritorij u Bosni, no u njegovom osvajanju nije uspio. Ugarska vojska zauzela je Srebrenik, ali nije uspjela u krajnjoj namjeri da zauzme Zvornik.⁴⁷ Osmanskom Carstvu preostala je istočna i središnja Bosna, dok je Ugarska vladala sjevernim dijelom u kojem je osnovala jajačku i srebreničku banovinu.

⁴³ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 39.

⁴⁴ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 40.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid., str. 40-41.

⁴⁷ Tanović, Bakir, *Historija Bosne u okviru Osmanskog Carstva*, Svjetlost, Sarajevo, 2010., str. 115.

8. OSNIVANJE HERCEGOVAČKOG SANDŽAKA

Osmanlije su 1463. godine namjeravali osvojiti i područje Hercegovine, no u tome nisu uspjeli. Na ponovno osvajanje odlučili su se 1465. godine kada je osmansku vojsku u pohod poveo bosanski sandžakbeg Isa-beg Ishaković s vojvodama Ismailom i Ahmedom. Provalili su u hercegove zemlje te su došli do dubrovačke granice. Osvojili su područja Ljubomira, Popova, Žurovića, Bijele, Uskoplja, Ubaca, Vrsinja i Gackog.⁴⁸ Kasnije su Osmanlije osvojili 1466. godine Blagaj i 1468. godine Ključ. Osvojeni teritorij Osmanlije su 1470. godine odlučili ujediniti u jedan novonastali Hercegovački sandžak. Do 1470. godine područja koja su Osmanlije osvojili bila su u sklopu vijaleta koji je bio pripojen Bosanskom sandžaku, a tek je 1470. godine izdvojen kao poseban sandžak.

Prvi poznati sandžakbeg Hercegovine bio je Hamza-beg.⁴⁹ Osmanlije su nastavili sa svojom ekspanzijom te su 1471. godine osvojili Počitelj, a do 1475. godine Osmanlije su osvojili većinu gradova Hercegovine. Zadnji grad koji je osvojen bio je Novi čime je završeno osmansko osvajanje Hercegovine. Sjedište sandžakbega bilo je u Foči do 1572. godine s time da je sandžakbeg često boravio u Mostaru te se stoga često hercegovački sandžak nazivao mostarskim sandžakom.⁵⁰

Prvi kadiluk koji je bio osnovan na području Hercegovačkog sandžaka bio je kadiluk Drina, koji se od 1483. godine do 1495. godine nazivao kadiluk Foča.⁵¹ Novi kadiluci nastali su nakon 1510. godine. Kao kadiluci tada se spominju: Mostar, Imotski, Ljubuški, Duvno, Gabela, Blagaj, Stolac, Nevesinje, Ljubinje, Cernice, Foča, Pljevlja, Čajniče i Prijepolje.⁵² Hercegovina je u kasnijoj povijesti bila i poseban pašaluk i to u razdoblju od 1833. godine do 1865. godine.

⁴⁸ Tanović, Bakir, *Historija Bosne u okviru Osmanskog Carstva*, Svjetlost, Sarajevo, 2010., str. 116.

⁴⁹ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 46.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Močanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 38.

⁵² Ibid., str. 39.

9. OSNIVANJE ZVORNIČKOG SANDŽAKA

Zvornički sandžak osnovan je krajem 1480. godine i početkom 1481. godine kao treća vojno-upravna osmanska jedinica. Ovaj sandžak bio je najmanji od osnovanih sandžaka na području Bosne i Hercegovine. Obuhvaćao je kadiluke: Srebrenica, Brvenik, Šabac, Zvornik, Birče, Tuzla, Gračanica, Bijeljina, Krupanj-Bohorina i Loznica.⁵³ Sjedište sandžaka bilo je u Zvorniku. Njegovo nastajanje nije povezano s osmanskim osvajanjima, već je sandžak imao obrambenu zadaću, odnosno štitio je osmanske posjede od susjednih ugarskih posjeda.⁵⁴ Sandžak je postojao do 1833. godine.

10. OSNIVANJE KLIŠKOG, POŽEŠKOG, CERNIČKOG, KRČKOG (LIČKOG) SANDŽAKA

Kliški sandžak osnovan je na području između Krke, donje Cetine i gornje Neretve, a njegovo formalno sjedište bilo je u Klisu, ali je sandžakbeg uglavnom boravio u Livnu.⁵⁵ Nastao je osvajanjem Klisa 1537. godine te je njegovim osvajanjem smanjen teritorij Bosanskog sandžaka jer je jedan njegov dio pripojen Kliškom sandžaku. Najveći kadiluk ovog sandžaka bio je skradinski kadiluk koji je svoje sjedište imao u Livnu. Nakon osnivanja Bosanskog pašaluka javljaju se i neki novi kadiluci kao što su Klis, Prusac i Neretva (središte u Konjicu). U ovom sandžaku najrazvijeniji grad bio je Livno, a kao grad koji se uvelike razvio u tom razdoblju spominje se Drniš.⁵⁶

Požeški sandžak obuhvaćao je teritorij između Save i Drave. Počeci ovog sandžaka mogu se pronaći u 1537. godini, ali je osmanska uprava tek kasnije postala vrhovna na tom području.

⁵³ Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 42.

⁵⁴ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 53.

⁵⁵ Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 39.

⁵⁶ Ibid.

Osnovan je nakon osmanskih osvajanja u Slavoniji te je Požeškom sandžaku pripojena tzv. slavonska Podravina odnosno područje Voćina, Orahovice, Valpova, Brezovice i Moslavine.⁵⁷ Sandžak je do 1541. godine bio dijelom Rumelijskog beglerbegluka, a onda je kasnije pripojen Budimskom pašaluku. Godine 1580. sandžak je postao sastavnim dijelom Bosanskog pašaluka. Godine 1600. sandžak je pripojen ejaletu Kaniža.⁵⁸

Krčki (Lički) sandžak obuhvaćao je područje sjeverne Dalmacije i Like, a osnovan je 1580. godine. Ovaj sandžak je bio prvi koji je osnovan u okviru Bosanskog pašaluka. Njegov teritorij bio je izdvojen iz starijeg Kliškog sandžaka. Osmanlije su u ovaj sandžak naseljavali vlaško stanovništvo kako bi pojačali svoje obrambene redove.⁵⁹ Sjedište ovog sandžaka bilo je u Kninu, a upravitelj sandžaka stolovao je i u Udbini (spominje se i kao Ribnik). Sandžak se sastojao od dva kadiluka, a to su bili kninski i kotarski.⁶⁰

Cernički sandžak obuhvaćao je područje većeg dijela zapadne Slavonije, a nastao je 1557. godine izdvajanjem nekih teritorija na lijevoj obali Save iz Bosanskog sandžaka.⁶¹ Prema gradu Čazmi ovaj sandžak nazivan je i Začasna, a po središtu se još nazivao i Pakrački.

Prvo središte sandžaka bila je Čazma ili Začasna, no njen status središta nije se dugo zadržao. Osmanlije su Čazmu razorili 1599. godine, a sjedište su 1560. godine prenijeli u Pakrac.⁶² Otada se sandžak naziva Pakračkim. Kanije je još jednom mijenjano središte sandžaka, a središtem je postao Cernik. Otada imamo i konačan naziv sandžaka, a to je Cernički sandžak.

Može se uvidjeti kako je ovo jedinstven primjer sandžaka u kojemu se samo njegovo ime mijenjalo promjenom središta sandžakbega. Ovaj sandžak ušao je 1580. godine u sastav Bosanskog pašaluka. Kadiluci koji su poznati za ovaj sandžak su kadiluci u Kraljevoj Velikoj i Cerniku s mogućnošću postojanja i u Pakracu. Prvim sandžakbegom ovog sandžaka bio je Ferhad-beg.⁶³

⁵⁷ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 61.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 40.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid., str. 38.

⁶² Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 67.

⁶³ Ibid.

11.OSNIVANJE BOSANSKOG BEGLERBEGLUKA (PAŠALUKA)

Osmanlije su uvidjeli kako je potrebna reorganizacija pokrajinskog sustava te su uvidjeli potrebu za osnivanjem nove administrativne jedinice na području Bosne i Hercegovine. Stoga je osmanski dvor odlučio osnovati na području Bosne i Hercegovine Bosanski beglerbegluk (ajalet ili pašaluk). Bosanski beglerbegluk nastao je izdvajanjem Bosanskog, Hercegovačkog, Kliškog, Pakračkog i Krčkog sandžaka iz Rumelijskog beglerbegluka te zvorničkog i požeškog sandžaka iz Budimskog beglerbegluka.⁶⁴ Kao glavni i središnji sandžak ovog beglerbegluka postao je Bosanski sandžak koji je bio u takvom statusu i prije u odnosu na ostale sandžake. Bosanski sandžak se zbog svoje pozicije centralnog sandžaka nazivao i Paša – sandžak.⁶⁵

Prema istraživanju Hazima Šabanovića Bosanski pašaluk osnovan je poslije 25. travnja 1580. godine, a prije 23. rujna 1580. godine.⁶⁶ Osnivanjem pašaluka povećao se utjecaj Bosne jer je ponovno okupljen južnoslavenski teritorij, odnosno područje od Šapca do mora i od Zvečana do Virovitice.⁶⁷

Prvim beglerbeglukom Bosanskog pašaluka imenovan je Ferhat –paša Sokolović. On je u svom posjedu držao veći teritorij nego što je to prije imao bosanski kralj. Poznate su točne granice Bosanskog pašaluka i to iz 1606. godine, odnosno od 11. studenog 1606. kada je potpisan mirovni sporazum na ušću rijeke Žitve. Granica Osmanlija i Habsburške Monarhije na sjeveru se nalazila između rijeka Drave i Save. Osmanska granica bila je povučena od Drave prema Đurđevcu, Kloštru Podravskom i Pitomači. Granica je dalje bila povučena na jugozapad prema Savi istočno od Siska.

Daljnja granica vodila je do Blinje i Vinodola (pripadali Osmanlijama), zatim se prostirala zapadno prema Korani, odnosno Korana je predstavljala granicu od Barilovića do Slunja.

⁶⁴ Tanović, Bakir, *Historija Bosne u okviru Osmanskog Carstva*, Svjetlost, Sarajevo, 2010., str. 229.

⁶⁵ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 79.

⁶⁶ Ibid., str. 78.

⁶⁷ Ibid., str. 79.

Obrovac se nalazio na tromeđi vlasti – hrvatske, osmanske i mletačke.⁶⁸ U Dalmaciji granica se nalazila na liniji od Zadra do Dubrovnika, a ondje je Osmansko Carstvo graničilo s Mletačkom Republikom. Daljnja granica bila je od Dubrovnika do Bara koji je već pripadao Rumelijskom beglerbegluku.⁶⁹

Glavno središte Bosanskog pašaluka bila je Banja Luka do 1639. godine, zatim je središte premješteno u Sarajevo do 1697. godine, a naposljetku središtem je postao Travnik.⁷⁰ Bosanski pašaluk dosegao je svoj vrhunac sredinom 17. stoljeća kada je obuhvaćao osam sandžaka: Bosanski, Zvornički, Hercegovački, Požeški, Pakrački (Začasna), Bihaćki, Kliški i Krčki sandžak.⁷¹

12. BOSANSKI PAŠALUK DO 1699. GODINE

Osmansko Carstvo ratovalo je s Mletačkom Republikom od 1645. godine do 1699. godine te je taj rat u historiografiji poznat kao Kandijski rat. Ovaj rat bio je iznimno težak za područje Bosanskog pašaluka. Na njegovom području bile su česte mletačke pljačke i pustošenja. U tom ratu započelo je gubljenje teritorija i osipanje Bosanskog pašaluka. Osmanlije su izgubili utvrdu Klis te je time promijenjeno središte Kliškog sandžaka koje je sada bilo i službeno u Livnu.

Osmansko Carstvo gubilo je dosta sredstava u trgovini jer je trgovina iz Zadra, Splita i Šibenika preseljena u Dubrovnik.⁷² U to vrijeme jačaju i razmirice s Habsburškom Monarhijom. Morejski rat od 1683. godine do 1699. godine imao je najveće posljedice na daljnju sudbinu i izgled Bosanskog pašaluka. Mir između zaraćenih strana potpisan je u Srijemskim Karlovcima 1699. godine te se naziva karlovačkim mirom. Tim mirom izmijenjena je upravna podjela Bosanskog pašaluka. Odredbom iz toga mira, Bosanski pašaluk sveden je na pet sandžaka: Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški i Bihaćki sandžak.

⁶⁸ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 80.

⁶⁹ Ibid., str. 80-81.

⁷⁰ Pavić, Milorad, *Jugoistična Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., str. 295.

⁷¹ Ibid.

⁷² Pavić, Milorad, *Jugoistična Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., str. 295.

Prema tome, Bosanski pašaluk izgubio je sljedeće sandžake Požeški, Začasna i Krčki sandžak.⁷³ Ujedno je smanjen teritorij Hercegovačkog i Kliškog sandžaka. Zbog rata i gubitka teritorija desila se velika migracija izbjeglica. Mnogi muslimani su pobjegli iz izgubljenih teritorija Bosanskog pašaluka u preostale dijelove čime se izmijenila demografska slika toga područja.⁷⁴ Bosanski pašaluk je i u daljnjem razdoblju gubio svoj teritorij. Bihaćki sandžak bio je ukinut 1711. godine te je time Bosanski pašaluk bio sveden na četiri sandžaka: Bosanski, Hercegovački, Kliški i Zvornički sandžak. U kasnijim ratovima, osipanje teritorija ovog pašaluka sve je veće i zamjetnije.⁷⁵

Bosanski sandžak u tom je razdoblju bio podijeljen na sljedeće kadiluke: Novi Pazar, Trgovište, Kosovska Mitrovica, Stari Vlah, Sarajevo, Kladanj i Olovo, Bosna Brod ili Travnik, Tešanj, Višegrad, Derвента, Rogatica, Banja Luka, Jajce, Kamengrad, Bihać i Bekija Kostajnica.⁷⁶

Hercegovački sandžak sastojao se od sljedećih kadiluka: Foča ili Foča sa Ulogom, Mostar, Cernica, Nevesinje, Blagaj, Prijepolje, Pljevalj, Novska Bekija, Ljubuški, Ljubinje, Konjic, Duvno, Stolac, Čajniče, Gabela ili Neretva, Podgorica i Karadag (Crna Gora).⁷⁷

Zvornički sandžak dijelio se na sljedeće kadiluke: Srebrenica, Zvornik, Gornja i Donja Tuzla, Gračanica, Bijeljina, Birče i Knežina, Krupanj i Bohorina, Loznica ili Jadar i Ptičar, Šabac i Brvenik.⁷⁸

Kliški sandžak dijelio se na sljedeće kadiluke: Livno, Akhisar (Prusac), Jezero (Göhlisar) i Novosel.⁷⁹

⁷³ Pavić, Milorad, *Jugoistična Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014., str. 295.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid., str. 296.

⁷⁶ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 229-230.

⁷⁷ Ibid., str. 230-231.

⁷⁸ Ibid., str. 231.

⁷⁹ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 231.

13.OSNIVANJE BIHAĆKOG SANDŽAKA

Osmanlije su grad Bihać zauzeli 1592. godine, u vrijeme kada je u Bosni i Hercegovini već bio formiran Bosanski pašaluk. To je bio vojno-upravni pogranični sandžak. Točna godina njegovog osnivanja nije poznata već je poznato samo da je osnovan na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. Tijekom cijelog svog postojanja pripadao je Bosanskom pašaluku. Ovaj sandžak bio je ukidan i obnavljan što je ovisilo o nadređenom pašaluku, a njegovo konačno ukidanje bilo je sredinom 18. stoljeća.⁸⁰ Teritorij sandžaka prostirao se na području od izvora Une i Sane pa do granice u Pokuplju. Graničio je s Bosanskim sandžakom na istoku, Kliškim na jugu i na zapadu s Ličkim. Sjedište sandžaka bilo je u Bihaću s povremenim sjedištem u Krupi. Od ostalih značajnih gradova u ovom sandžaku spominju se: Kamengrad, Ripač, Cazin, Bužim i Ostrožac.⁸¹ Problem nastanka Bihaćkog sandžaka ostao je do danas zbog nedostatka i nedostupnosti povijesnih izvora.

Nenad Moaćanin istražio je povijesni izvor vezan uz povijest Bihaća. Taj povijesni izvor donosi podatke broju plaćene vojske u Bihaću i okolici koji je nastao oko 1644. godine kao dio popisa plaćenih tvrđavskih posada u Bosanskom pašaluku.⁸² Ovaj povijesni izvor usporedio je sa sličnim popisom iz 1586. godine. Vidljivo je kako je 1586. godine područje od Gradiške do Cazina i Bužima imalo 2270 plaćenih vojnika, dok je to područje oko 1644. godine imalo 4385 plaćenih vojnika, dok je samo u Bihaću bilo 1219 plaćenih vojnika.⁸³ Postojale su i još neke utvrde u kojima je bilo smješteno 976 vojnika.⁸⁴ Te utvrde nisu bile 1586. godine u rukama osmanskih vlasti te stoga iz tog perioda nema podataka.

Iz ovih podataka vidljivo je kako je Bihać bio najveća i najjača osmanska utvrda na pograničnom području. Osnivanjem Bihaćkog sandžaka, osmanska se vlast približila hrvatskoj granici te im je bio otvoren put prema hrvatskim zemljama.

⁸⁰ Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 37.

⁸¹ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 85.

⁸² Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 62.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

14.ISLAMIZACIJA BOSNE I HERCEGOVINE

Nenad Moačanin u svojim razmatranjima navodi kako je islamizacija smatrana procesom konverzije dijela masovnog stanovništva.⁸⁵ Jednostavno rečeno to je prelazak nemuslimanskog stanovništva na islam. U Bosni i Hercegovini islamizacija je istovremeno zahvatila i bosansko-hercegovačke gradove i sela.⁸⁶ Islamizacija se uglavnom širila na teritoriju koji se podudara s granicama Bosanskoga pašaluka. Vodeći se državnim politikom, osmanska vlast je poticala da sva veća središta u Bosni postanu muslimanskima kako bi se širio proces islamizacije. Masovna islamizacija u Bosni i Hercegovini zbivala se samo na području srednjovjekovne Bosne. Širenju islamizacije pogodovala je i činjenica da je na području Bosne i Hercegovine boravio veliki broj osmanskih vojnika islamske vjeroispovijesti, ali i da je država na svoja novoosvojena područja doseljavala obrtnike i civilno stanovništvo iz razvijenih središta ostatka carstva.⁸⁷

U Bosni i Hercegovini na islam su prelazile razne skupine stanovništva. Islamizacija im je pružala nadu da će prihvaćanjem islama poboljšati svoj socijalni status i da će napredovati u državnim poslovima te vojsci. Mnogi ratni zarobljenici su nakon svog oslobađanja prelazili na islam kao i maloljetnici koji su postali dio danka u krvi. Na islam su prelazili i seljaci koji su migriranjem u grad te dobivanjem novog zanimanja, mijenjali i svoju vjeru.⁸⁸ Osmansko Carstvo poštovalo je i one koji nisu htjeli prihvatiti islam. Oni su nazivani nemuslimanima ili zimijama. Carstvo im je pružalo zaštitu pod uvjetom da plate porez, odnosno glavarinu. Isto tako, nisu smjeli učiniti ništa što bi naštetilo islamu ili bi bilo protiv njega.⁸⁹ Islamizacija se iz Bosne i Hercegovine proširila tek neznatno. Intenzivnije širenje dogodilo se samo na području pograničnih područja Požeškog sandžaka, u Lici i nekim mjestima uz rijeku Cetinu.⁹⁰

⁸⁵ Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 98.

⁸⁶ Tanović, Bakir, *Historija Bosne u okviru Osmanskog Carstva*, Svjetlost, Sarajevo, 2010., str.127.

⁸⁷ Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 98.

⁸⁸ Ibid., str. 105.

⁸⁹ Ibid., str. 102-103.

⁹⁰ Ibid., str. 113.

15. POLOŽAJ CRKAVA U BOSNI I HERCEGOVINI U VRIJEME OSMANSKE UPRAVE

U razdoblju osmanske uprave u Bosni i Hercegovini položaj Crkava, Katoličke crkve i Pravoslavne crkve, bio je izmijenjen. Položaj Katoličke crkve bio je iznimno težak nakon pada Bosne 1463. godine. Mnogo je crkava i samostana prestalo djelovati pa su ti katolički vjerski objekti pretvarani u džamije ili ponegdje u pravoslavne crkve.⁹¹ Katolička crkva imala je sve manje vjernika, a to je bilo uzrokovano migracijama stanovništva, islamizacijom i nestankom crkve bosanske. Od bitke na Mohačkom polju 1526. godine gdje je poginuo bosanski katolički biskup pa sve do 1533. godine ne spominje se nijedan bosanski biskup.⁹² Poznato je rušenje franjevačkog samostana u Zvorniku koji je srušen u vrijeme Husrev-bega. Franjevci su na nasilje odgovorili tako da su se obraćali izravno sultanu koji im daje fermane, odnosno odlučeno je da smiju popravljati svoje samostane i vjerske objekte, a isto tako osmanskoj upravi u Bosni i Hercegovini naređeno je da franjevce ne smiju potraživati danak. Ova zbivanja su bila u vrijeme vladavine Sulejmana Veličanstvenog, a iz njegove odluke je vidljivo kako se položaj Katoličke crkve postupno popravlja.⁹³

Položaj Pravoslavne crkve bio je puno bolji od položaja Katoličke crkve. Pravoslavna crkva jačala je tradiciju srpske srednjovjekovne države, a sebe je smatrala svojom nasljednicom te je u cijelom procesu uživala osmansku potporu.⁹⁴ Pravoslavni vjernici imali su javne crkve, manastire i groblja te su bili slobodni u vršenju svoga bogoslužja. Za vjernike pravoslavne vjeroispovijesti značajna je bila 1557. godina kada je obnovljen Pečki patrijarhat.⁹⁵ U Bosni i Hercegovini postojale su u tom vremenskom periodu dvije metropolije: dabarska i hercegovačka.⁹⁶ Postoje podaci da je postojala i treća metropolija i to zvornička.⁹⁷ U Bosni i Hercegovini postojali su brojni manastiri u kojima su obitavali pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti, a za njih su manastiri bili centar kulturnog i društvenog života.

⁹¹ Moačanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Matica Hrvatska, 1999., str. 114.

⁹² Prelog, Milan, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, Fortuna, Zagreb, 2009., str. 127.

⁹³ Ibid., str. 130.

⁹⁴ Ibid., str. 149.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid., str. 152.

⁹⁷ Ibid.

16.ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina je od 1463. godine do 1699. godine bila pod osmanskom upravom. Osmansko Carstvo na području Bosne i Hercegovine organiziralo je svoju stalnu vrhovnu vlast koja je uvelike bila preslika središnje vlasti u Istanbulu. Završni rad prikazao je događaje koji su prethodili osnivanju stalne osmanske vlasti. Isto tako, iznio je osnovne značajke osmanskog uređenja, teritorijalnog i sudskog. Vidljivo je kako su Osmanlije odmah nakon osvajanja Bosne 1463. godine uveli privremeno uređenje koje s vremenom učvršćeno osnivanjem nekoliko sandžaka na cijelom području Bosne i Hercegovine. Uvidjevši kako je potrebna reorganizacija teritorijalnog i pokrajinskog sustava, Osmansko Carstvo odlučilo je na području Bosne i Hercegovine 1580. godine osnovati najveću vojno-upravnu cjelinu, a to je bio Bosanski pašaluk. On je u svom sastavu okupio sve sandžake s područja Bosne i Hercegovine. U tim sandžacima pod upravom Bosanskog pašaluka nalazio se i velik dio hrvatskih zemalja čime je Bosna i Hercegovina stekla više teritorija nego što ga je ikad imala do toga doba. Bosanski pašaluk je u razdoblju od osnivanja do mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine bio na vrhuncu svoje moći i teritorijalnog opsega. Spomenutim mirom došlo je do prvog značajnijeg osipanja bosansko-hercegovačkog teritorija okupljenog u Bosanskom pašaluku.

Osmanska prisutnost u Bosni i Hercegovini izmijenila je njeno demografsko stanje, ali i stanje u vjeroispovijestima. Izmijenjena je struktura stanovništva tako da je povećan broj pripadnika islamske vjeroispovijesti, dok je smanjen broj katolika. Broj pravoslavnih vjernika teško je odrediti, ali vidljivo je kako su bili u puno boljoj situaciji od katolika. Osmansko Carstvo ostavilo je traga i u kulturnom i jezičnom nasljeđu Bosne i Hercegovine što je vidljivo i na području današnje Bosne i Hercegovine.

Ovaj završni rad obradio je razdoblje osmanske uprave u Bosni i Hercegovini koje je u hrvatskoj historiografiji slabo zastupljeno. Tek se nekoliko historioografa bavi ovom tematikom poput Nenada Moaćanina i Milorada Pavića. Stoga su njihova historiografska djela i istraživanja uključena u koncept ovoga rada. Značajni su bosansko-hercegovački historioografi Hazim Šabanović i Bakir Tanović čija su istraživanja isto tako uvrštena u ovaj završni rad. Završni rad zasigurno će koristiti studentima i javnosti koja će se baviti ovom tematikom te je rad ovu tematiku aktualizirao i približio.

17.LITERATURA

1. Inalcik, Halil, *Osmansko Carstvo: Klasično doba 1300. – 1600.*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
2. Matuz, Josef, *Osmansko Carstvo*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
3. Mažuran, Ive, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden marketing, Zagreb, 1998.
4. Moaćanin, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva do 1791.*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
5. Pavić, Milorad, *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: Od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014.
6. Prelog, Milan, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade*, Fortuna, Zagreb, 2009.
7. Tanović, Bakir, *Historija Bosne u okviru Osmanskog Carstva*, Svjetlost, Sarajevo, 2010.
8. Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982.